

אקדמיה ברשת

שירותי המערכת
האקולוגית בישראל

אלון לוטן

שנת הלימודים תשע"ח

משרד החינוך

מינהל תקשוב טכנולוגיות ומערכות מידע
אגף טכנולוגיות מידע

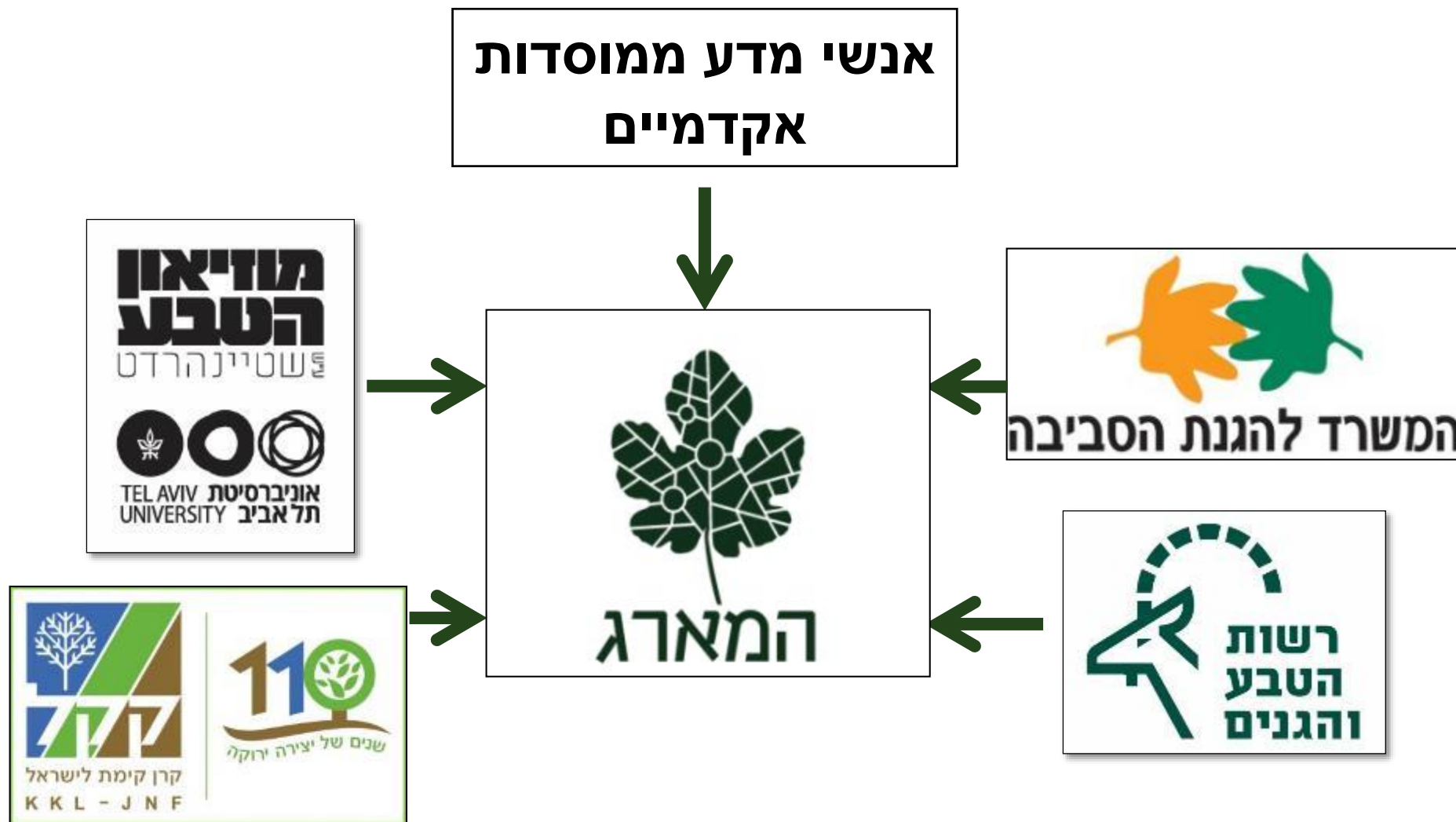
תכנית ההרצאה

- על המארג
- שירותי מערכת אקולוגית
- פרויקט 'מערכות אקולוגיות ורווחת האדם – הערכה לאומית'
- תוצרי ביניים

המארג

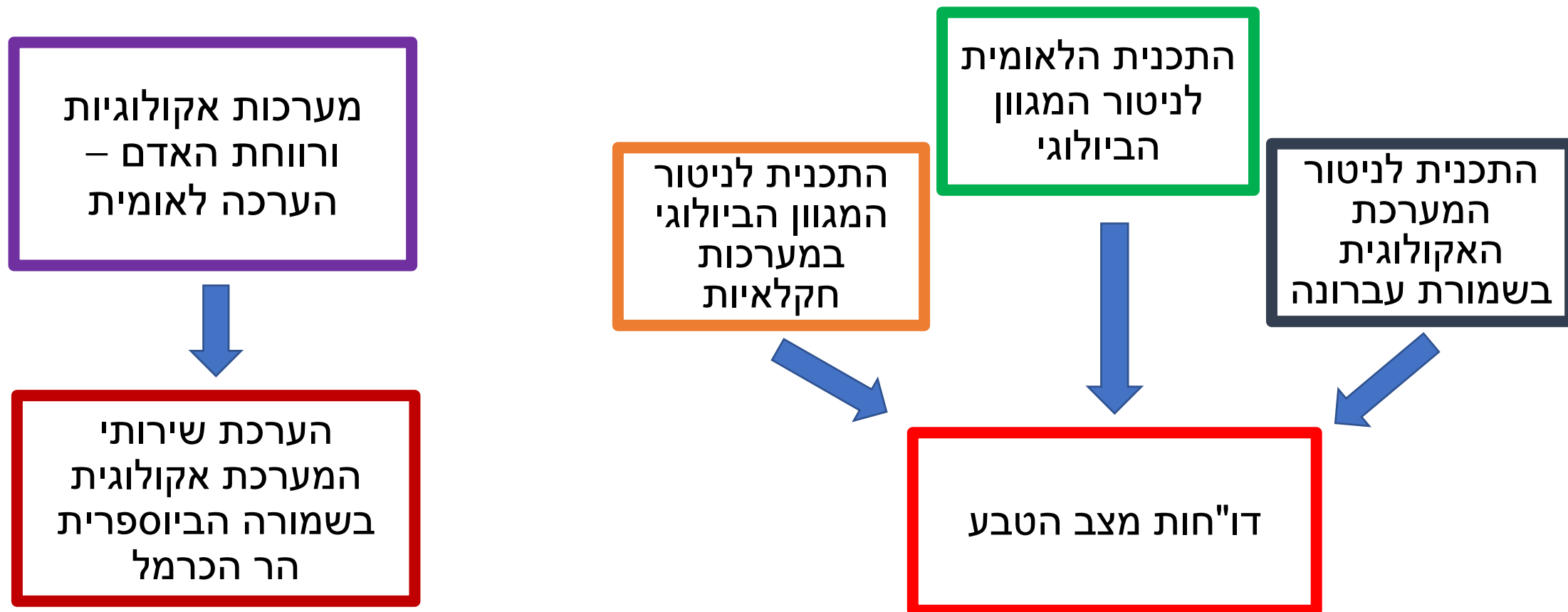
התוכנית הלאומית להערכת מצב הטבע בישראל

המארג

התוכנית הלאומית להערכת מצב הטבע בישראל

המטרה: לתרום לקידום ניהול מבוסס-מדע של שטחים פתוחים ומשאבי טבע

שרותי המערכת האקולוגית

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

- 9 מיליון תושבים
- 4.5 מיליארד ליטר ביום
- 19 מאגרי מים
- ~10,000 ק"מ של צנרת

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

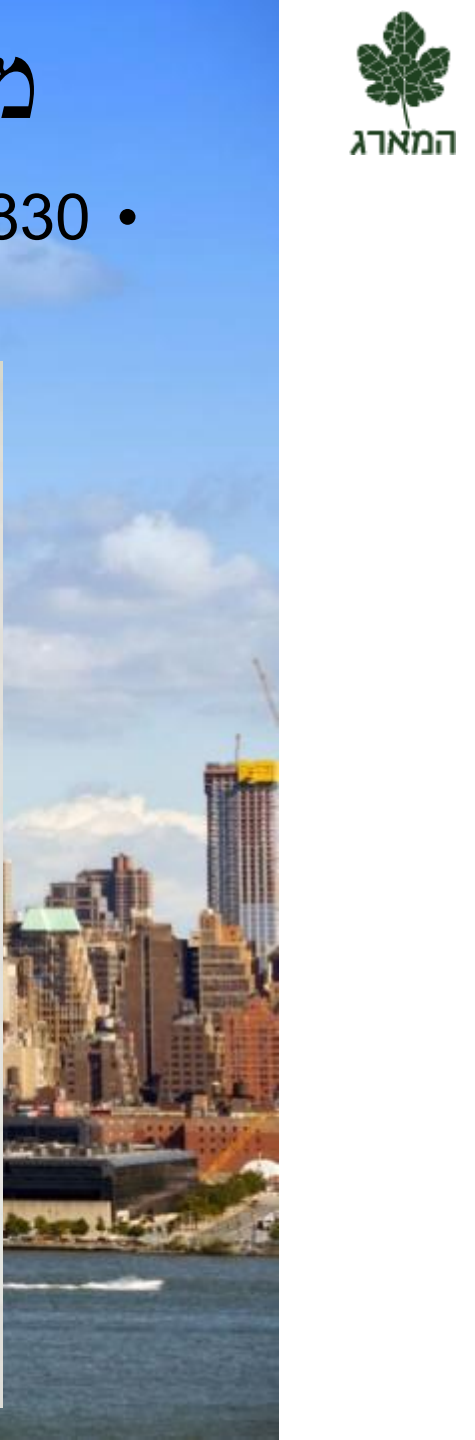
• 1830 – מערכת מים חדישה (והנקה ביותר בארה"ב)

אגן הניקוז של הרי Castkill ונהר הדאלאוור

1830

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

- 1830 – מערכת מים חדישה (והנקיה ביותר בארה"ב)
- 1980 – פגיעה באיכות המים
- חקלאות אינטנסיבית/תעשייתית (דשנים, חומרי הדברה)
- הפיכת שטחי יער לחקלאות/בניה
- ריבוי רפתות
- הגדלת זיהום הקרקע, וסחיפת הקרקע

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

אלטרנטיבות:

1. מתקן טיהור – 6~ מיליארד (\$) אחזקה שנתית – 200-300 מיליון

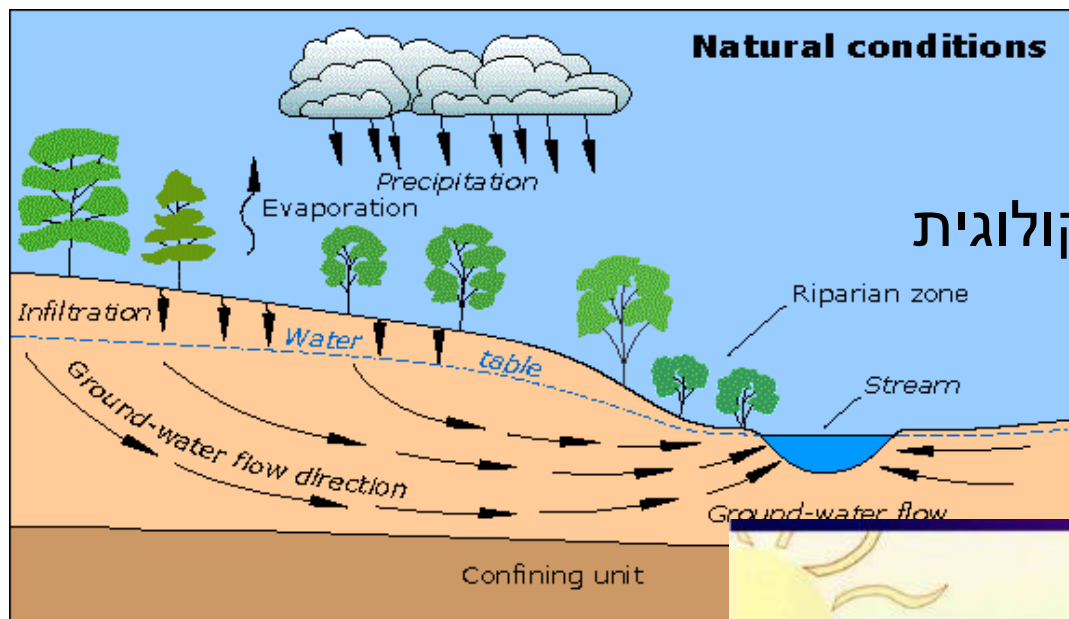
2. שיפור מערכת הסינון הטבעית – עלות ? 1.5 מיליארד (\$)

• 1990's – גיבוש הפיתרון

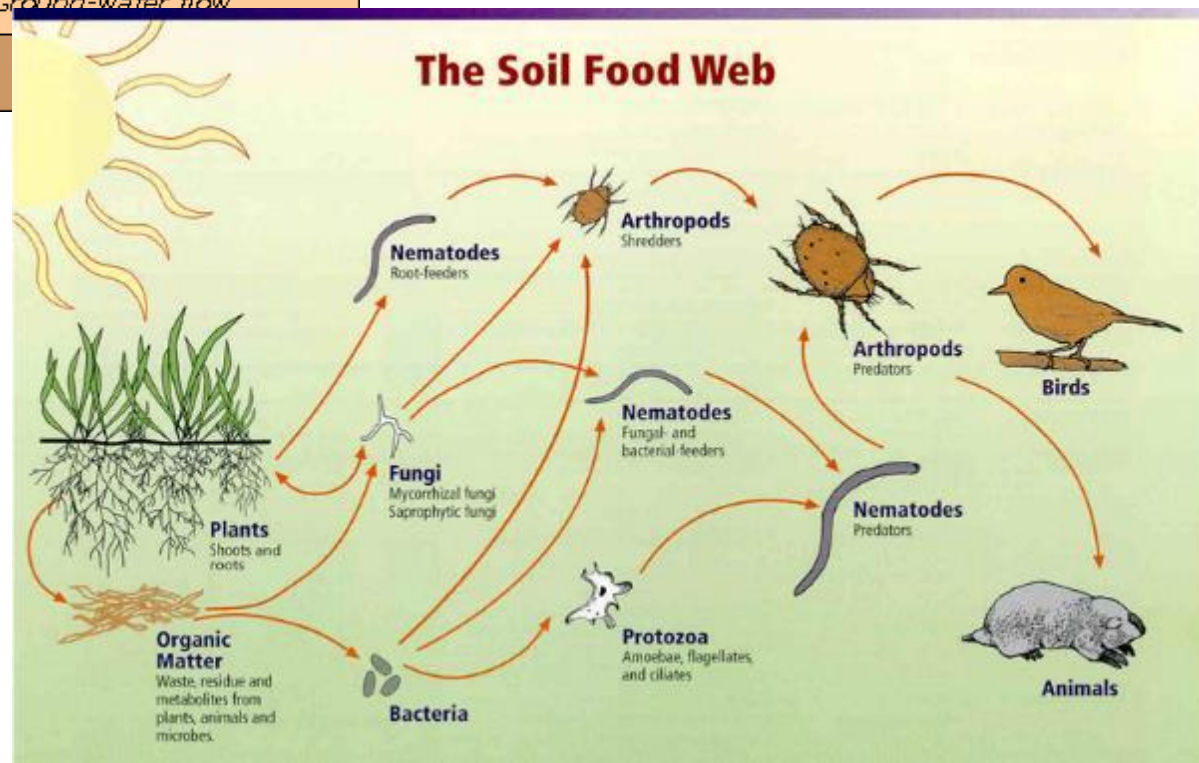
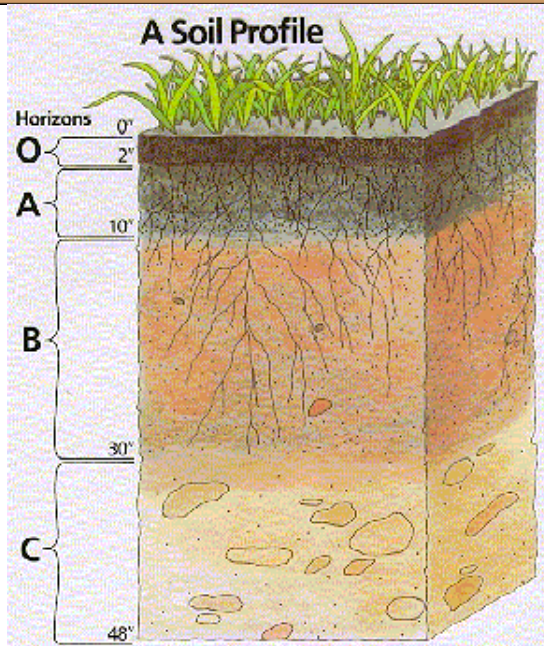
• 1997 – חתימת הסכם

מערכת מי השתיה של ניו-יורק

- התועלת – סינון מים לשתיה
- מה מאפשר זאת – המערכת האקולוגית (והפיזיקלית) של הקרקע

שירותי המערכת האקולוגית

הגדרה (MEA 2005):

- התועלות שבני אדם מפיקים ממערכות אקולוגיות
- תהליכים ותפקודים של מערכות אקולוגיות שהינם בעלי חשיבות לקיום האדם ורווחתו

רוחת האדם וקיומו –
Human wellbeing

תועלות benefits/goods

שירותים Services

תהליכים אקולוגיים

מגוון ביולוגי

מערכת אקולוגית

רוחת האדם וקיומו –
Human wellbeing

be

תועי

תהליכים אקולוגיים

מגוון ביולוגי

מערכת אקולוגית

שירותי המערכת האקולוגית

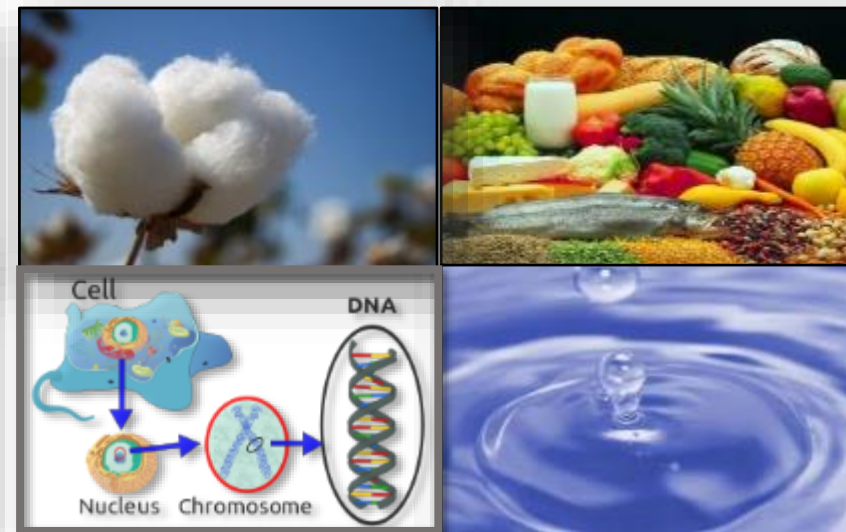
שירותי תרבות

שירותי ויסות

שירותי אספקה

שירותי תמיכה

הערכת שירותי מערכת אקולוגית

מערכת
אקולוגית

שרות

תועלת

רווחת האדם
וקיומו

הערכת שירותי מקולוגית – אספקה

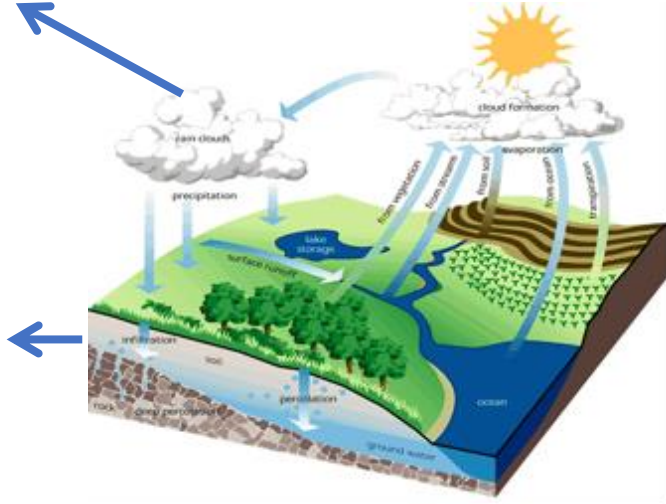

הערכת שירותי מערכת אקולוגית – ויסות

מערכת אקולוגית

שרות

תועלת

רווחת האדם וקיומו

הערכת שירותי מערכת אקולוגית – תרבות

מערכת
אקולוגית

שירות

תועלת

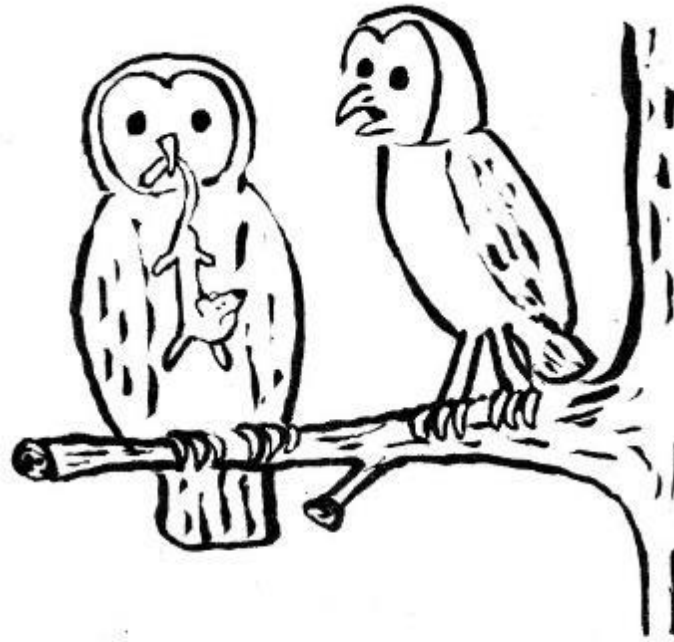

רווחת האדם
וקיומו

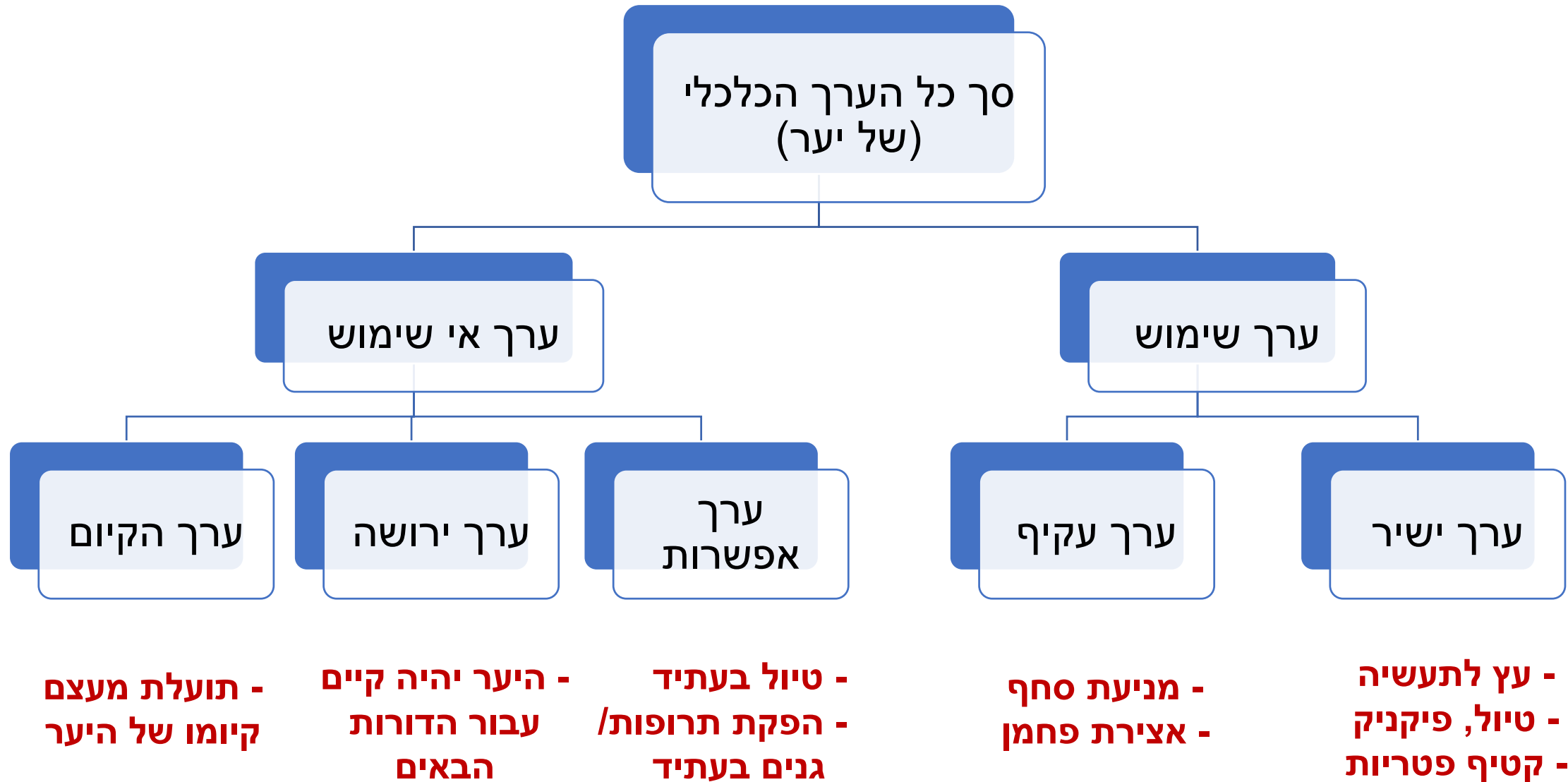
שירותי מערכת אקולוגית – הערכה כלכלית

"YOU CAN'T EAT HIM DAVE, HE'S
WORTH £4.37 TO THE LOCAL ECONOMY"

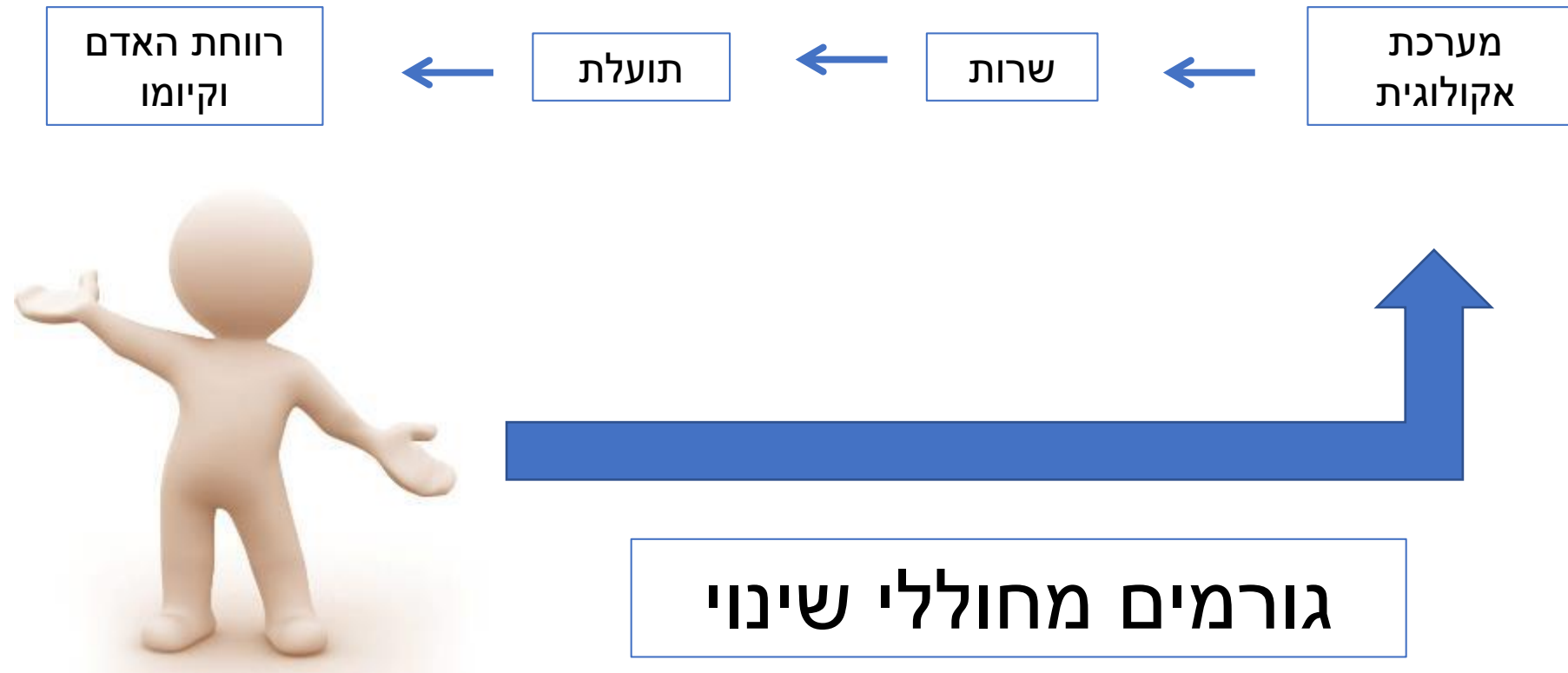

@CartoonRalph

שירותי מערכת אקולוגית – הערכה כלכלית (עפ"י עליזה פליישר)

שירותי מערכות אקולוגיות

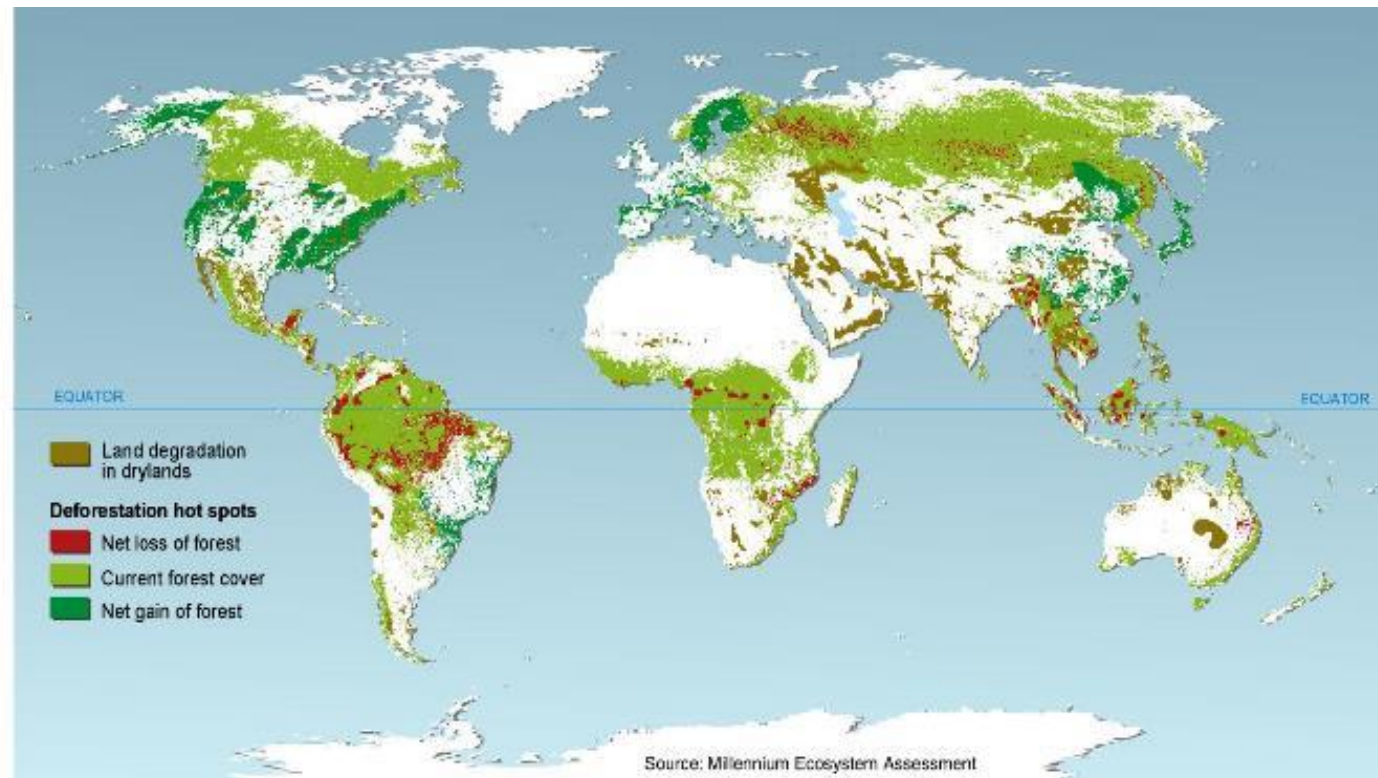
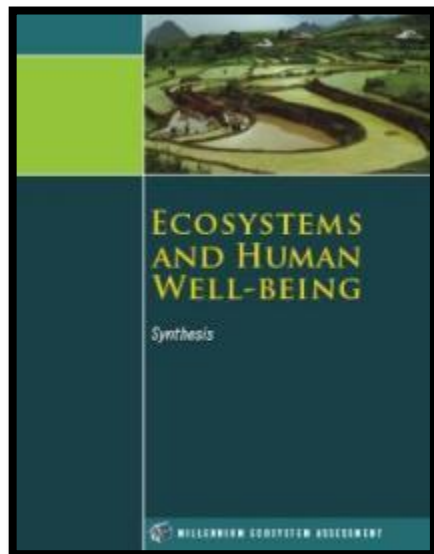

מה נרוויח?

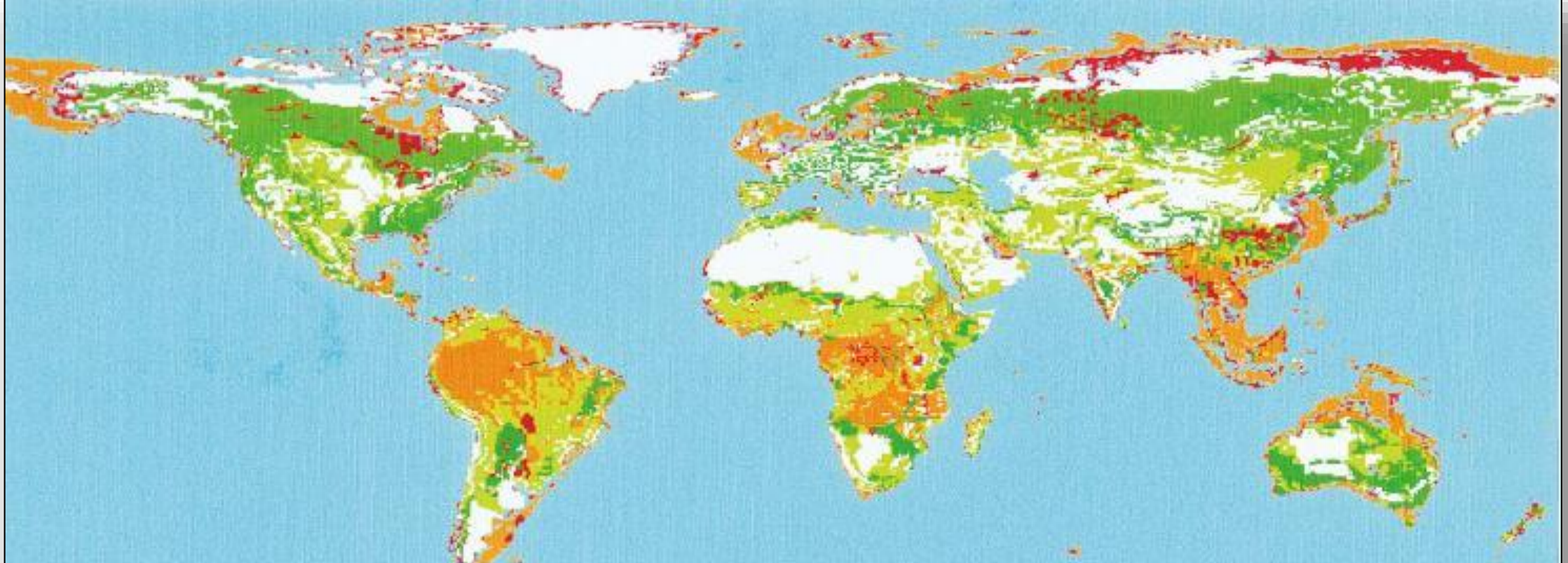
- שמירת טבע 'רגילה' לא מצליחה
- מודעות לתלות של האדם במערכות אקולוגיות מתפקדות
- שפה מתאימה לעולם קבלת ההחלטות
- כלי נוסף לתכנון ולקבלת החלטות

הערכת המילניום (MEA) 2005

- מערכות אקולוגיות, שירותיהן והתועלות המופקות מהן, הינן קריטיות לקיומו ולרווחתו של האדם.
- חשיבות זו אינה משתקפת בהערכות כלכליות ובתהליכי קבלת החלטות.
- במהלך המאה ה-20 הגבירה האנושות את הפקת שרותי האספקה מהמערכות האקולוגיות, על חשבון מערכות טבעיות ועל חשבון שרותי ויסות ותרבות.

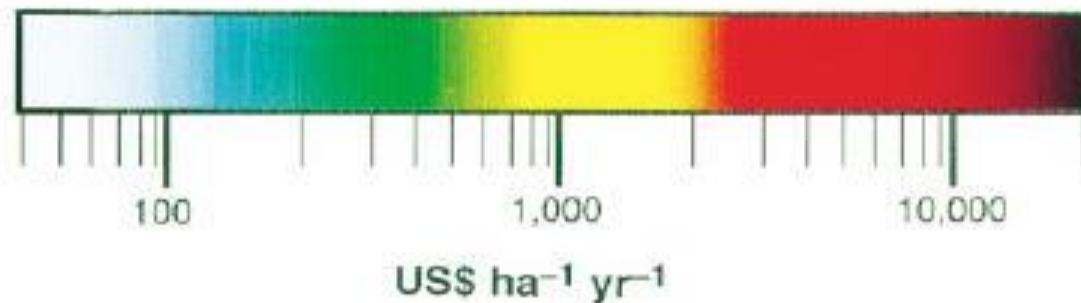

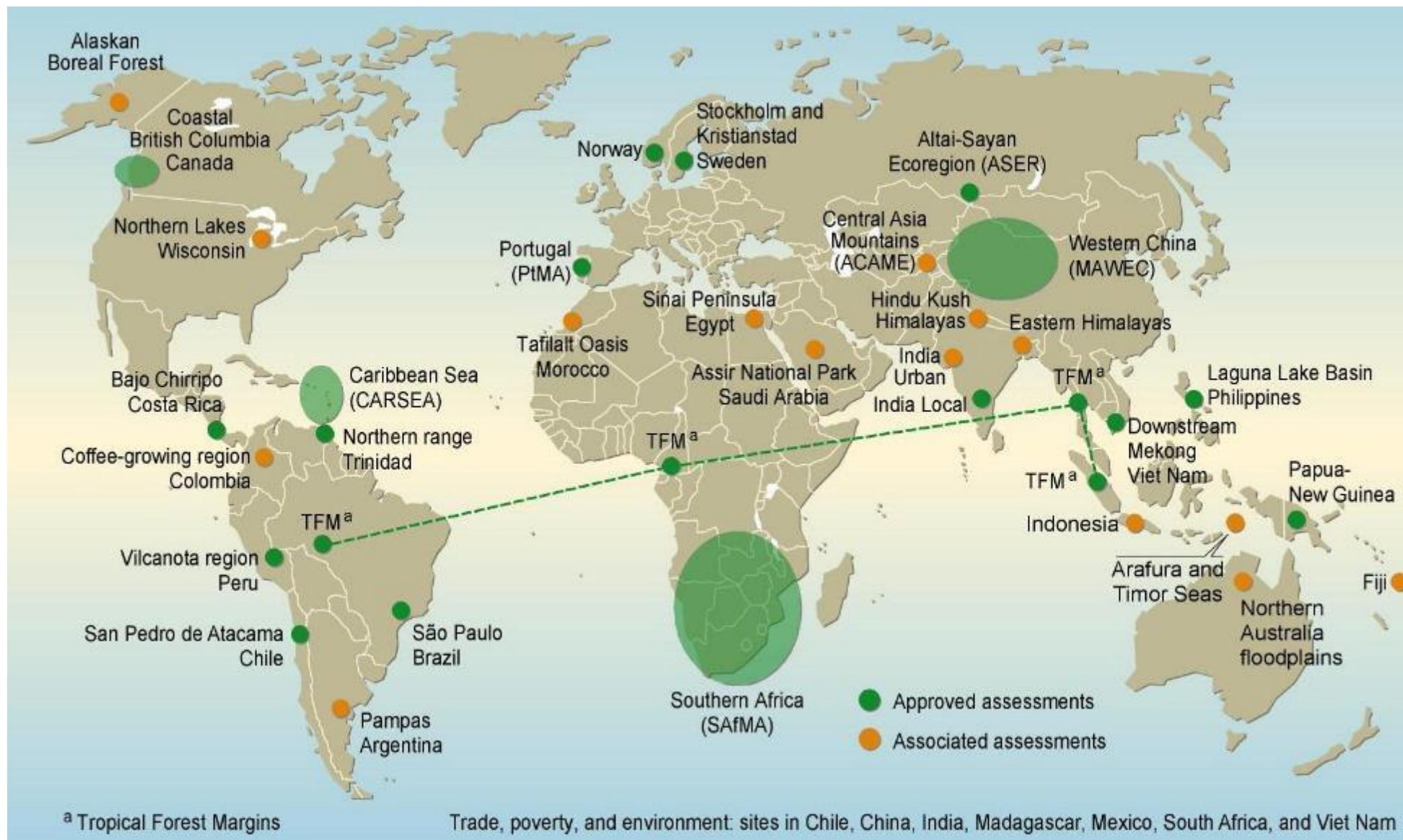
כלל שירותי המערכת האקולוגית ברמה הגלובלית = 125-145 טריליון (10^{12}) דולר לשנה (2014)

ערך כלכלי של שירותי המערכת האקולוגית בעולם

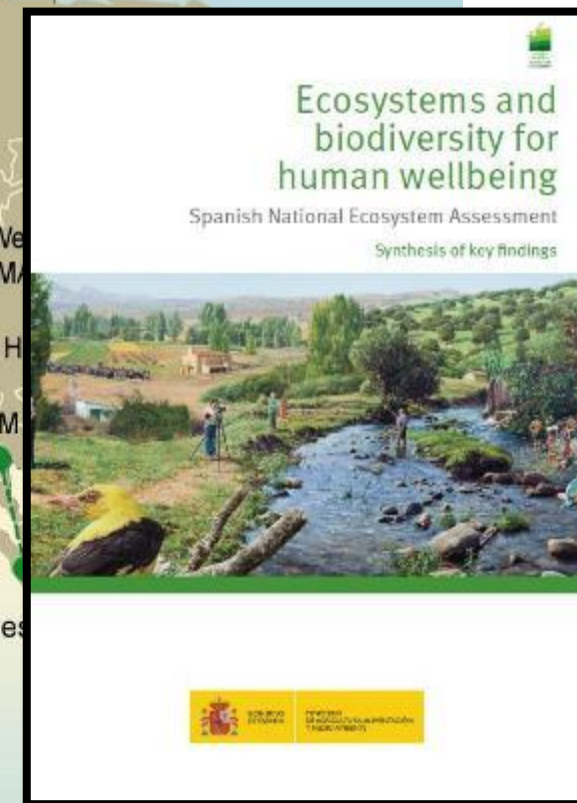
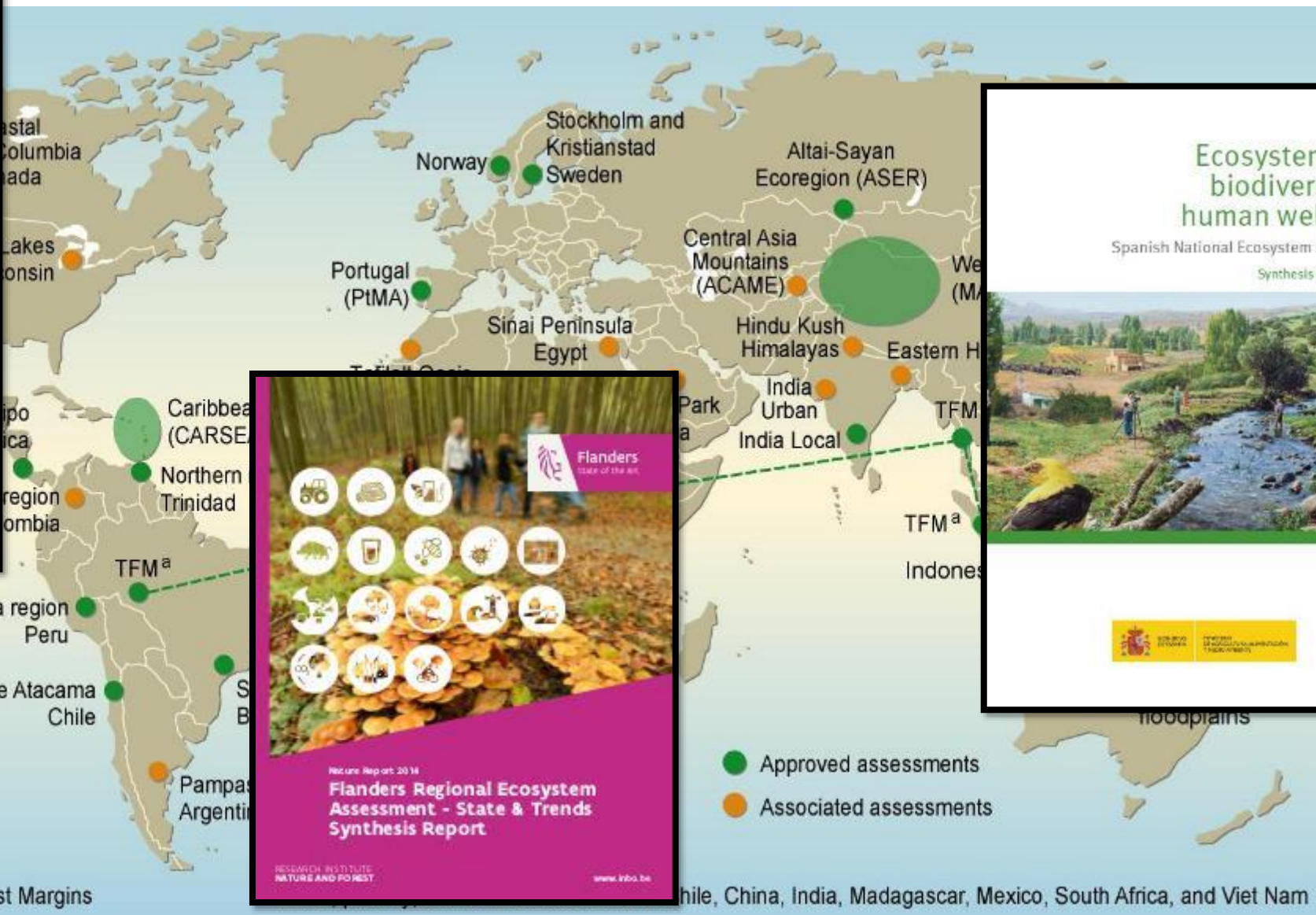
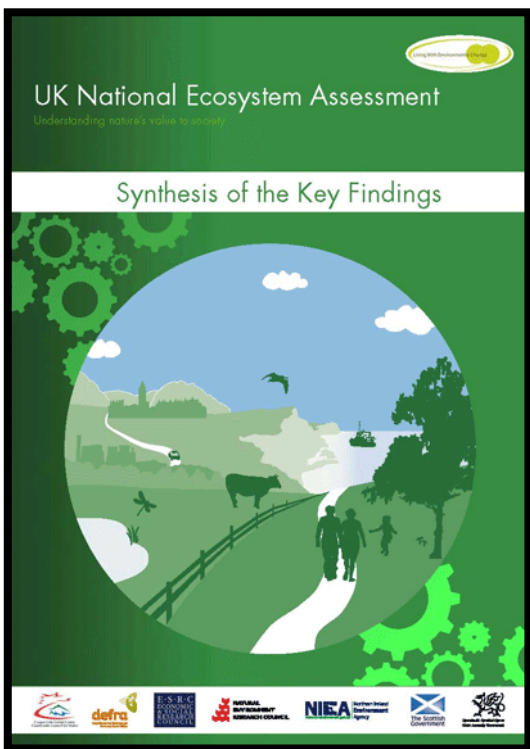

Costanza et al 1997 :
מפת עולם של הערך של
שמ"א

הערכת מערכות אקולוגיות (=שרותי מערכת) בעולם

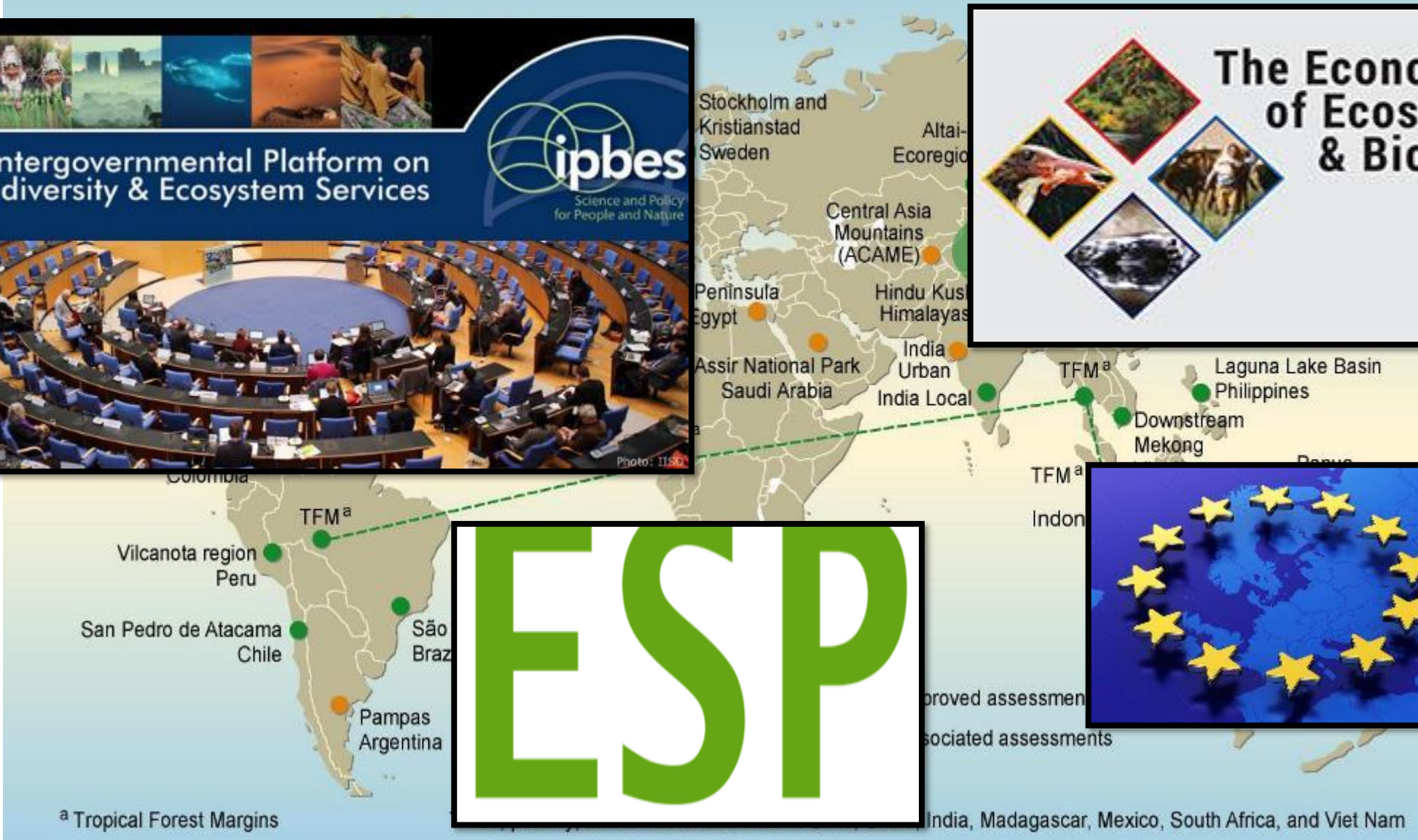
הערכת מערכות אקולוגיות (=שרותי מערכת) בעולם

^a Tropical Forest Margins

Chile, China, India, Madagascar, Mexico, South Africa, and Viet Nam

הערכת מערכות אקולוגיות (=שרותי מערכת) בעולם

^a Tropical Forest Margins

קוסטה ריקה – תשלום על שירותי מערכת אקולוגית

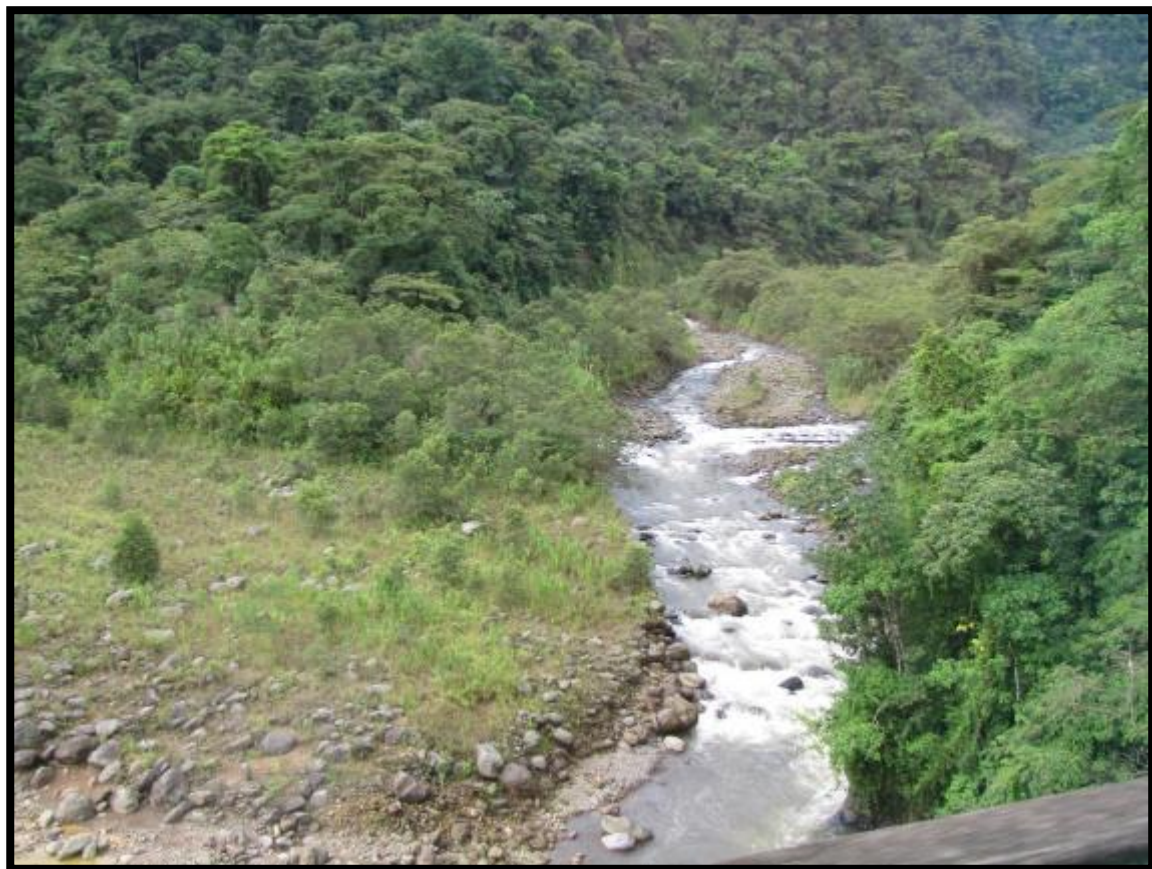
(PES – Payment for Ecosystem Services)

קוסטה ריקה – תשלום על שירותי מערכת אקולוגית

4 שירותים נבחרים:

- לכידת ואצירת פחמן
- ויסות של מים
- מגוון ביולוגי
- יופי טבעי

איך זה עובד?

המימון

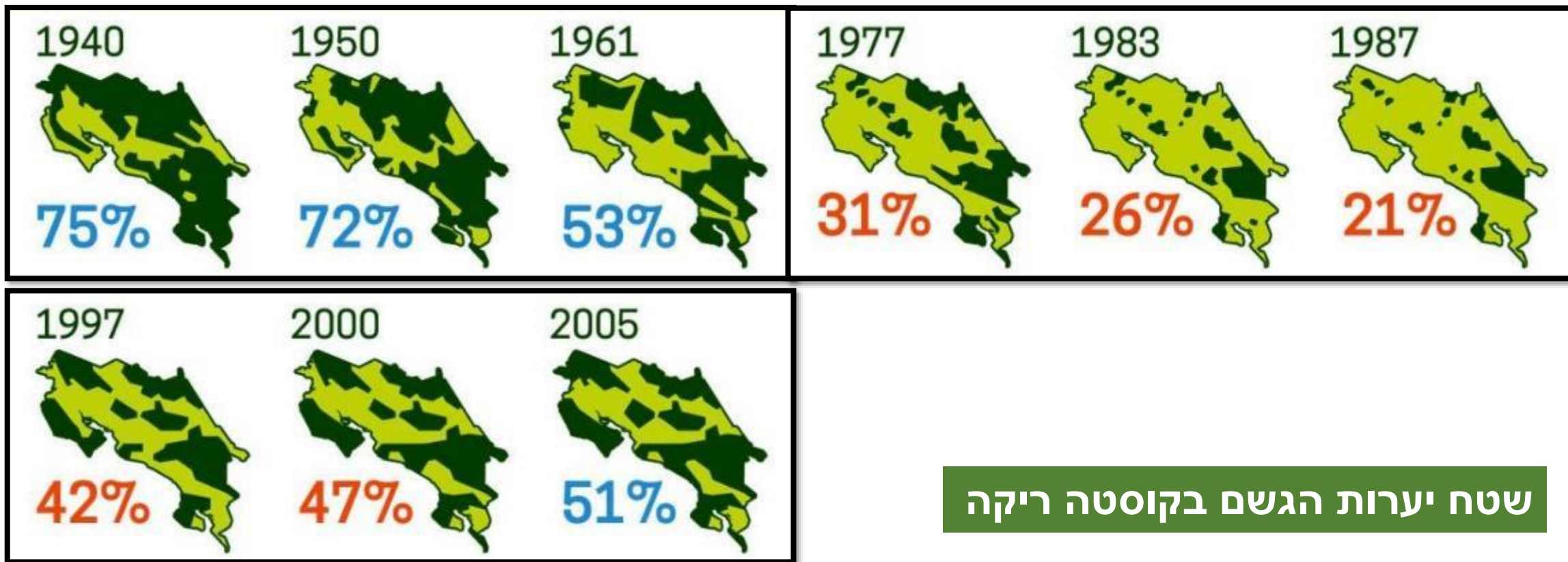
- National Forestry Financing Fund (FONAFIFO)
- מימון של המדינה + סיוע בינלאומי (בעיקר הבנק העולמי)
- מס על הדלק (80%) ועל המים (מ-2006)
- מקורות פרטיים (חברות הידרו-אלקטריות)
- תקציב 2012 – 25 מיליון דולר

בשטח

- מבוסס על הסכמים עם בעלי הקרקע
  - יערות
  - גידול חקלאי לעץ
- תשלום לפי התקציב, סוג השטח
- NGO – Fundecor שמלווה את בעלי הקרקע

קוסטה ריקה – תשלום על שירותי מערכת אקולוגית

שטח יערות הגשם בקוסטה ריקה

**מערכות אקולוגיות ורווחת האדם –
הערכה לאומית
(ישראל)**

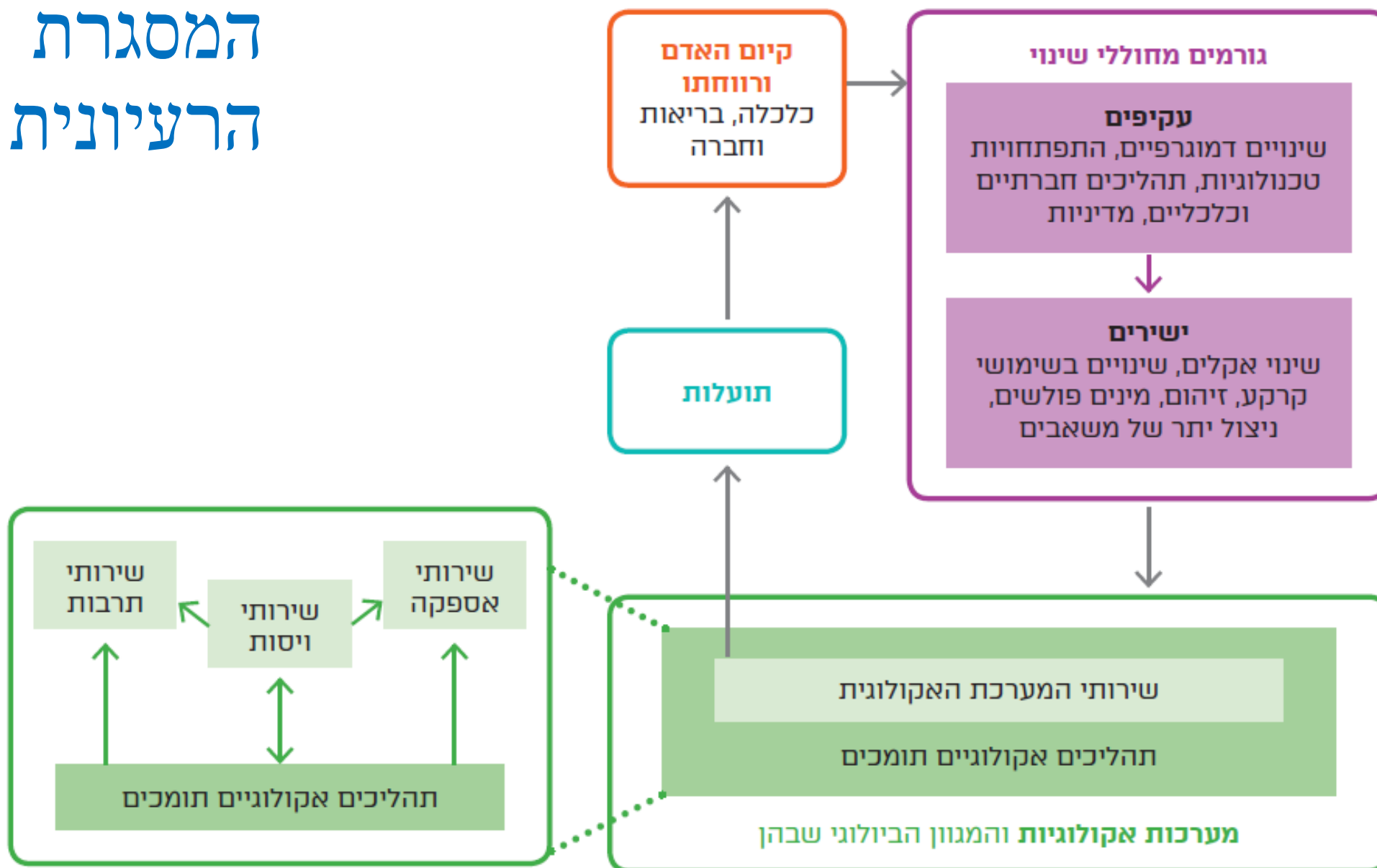
מטרות-על

- לייצר בסיס ידע שיעזור למנהלים ולמעצבי מדיניות להטמיע את ערכם של שרותי המערכות האקולוגיות והמגוון הביולוגי המעורב באספקתם בהליכי התכנון וניהול של שטחי המדינה.
- להגביר את המודעות, בציבור ובקרוב מקבלי החלטות, לערך הרב-ממדי של הטבע עבור האדם ולתלות שלנו במערכות אקולוגיות מתפקדות.

פירוט המטרות

- להציג תמונת מצב ומגמות של שירותי המערכות האקולוגיות (שמ"א) של ישראל
- לחשוף פערי ידע
- לייצר קו בסיס למעקב אחר מגמות
- לפתח כלים ויכולות
- לשרת בעלי עניין בתהליכי קבלת החלטות במדיניות ובתכנון
- לתרום להטמעת חשיבות שמ"א והמגוון הביולוגי במגזרים השונים של החברה

המסגרת הרעיונית

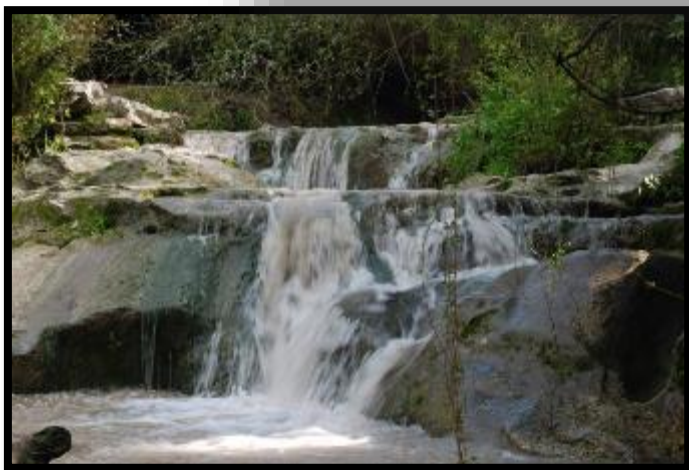
המערכות האקולוגיות וגבולותיהן

מערכות - העל
האקולוגיות של ישראל

- מערכות אקולוגיות של החבל הים-תיכוני
- מערכות אקולוגיות מדבריות
- מערכות אקולוגיות ימיות

ק"מ
0 25 50

מערכות - העל
האקולוגיות של ישראל

- מערכות אקולוגיות של החבל הים-תיכוני
- מערכות אקולוגיות מדבריות
- מערכות אקולוגיות ימיות
- מערכות אקולוגיות של מקווי מים פנים-ארציים

מערכות - העל האקולוגיות של ישראל

- מערכות אקולוגיות של החבל הים-תיכוני
- מערכות אקולוגיות מדבריות
- מערכות אקולוגיות ימיות
- מערכות אקולוגיות של מקווי מים פנים-ארציים
- מערכות אקולוגיות חקלאיות

מערכות - העל האקולוגיות של ישראל

- מערכות אקולוגיות של החבל הים-תיכוני ■
- מערכות אקולוגיות מדבריות ■
- מערכות אקולוגיות ימיות ■
- מערכות אקולוגיות של מקווי מים פנים-ארציים ■
- מערכות אקולוגיות חקלאיות ■
- מערכות אקולוגיות עירוניות ■

צילום מתוך ויקיפדיה

מבנה הפרויקט – פרקים

שירותים
מיובאים

מדיניות
גורמים מחוללי שינוי
תגובות

התרומה לרווחת האדם
בריאות
כלכלה

שירותי תרבות
שירותי ויסות
שירותי אספקה

מגוון ביולוגי ותהליכים תומכים

- יושבי ראש:
- פרופ' אוריאל ספריאל
- פרופ' ערן פייטלסון
- 35 מחברים מובילים
- >120 מחברים תורמים ועוזרי מחקר
- מועצת בעלי עניין

מועצת בעלי העניין

נציגים של:

משרדי ממשלה

- משרד החקלאות ופיתוח הכפר
- משרד הכלכלה
- משרד התיירות
- משרד התשתיות, האנרגיה והמים
- המשרד להגנת הסביבה
- משרד הבריאות
- משרד המדע
- משרד האוצר

שלטון מקומי

- מרכז המועצות האזוריות
- עיריית ירושלים
- עיריית רעננה
- מרחב ביוספרי רמת מנשה
- פורום ה – 15

גופים מוסדיים

- קק"ל
- רט"ג
- צה"ל
- רשות מקרקעי ישראל
- רשות המים
- למ"ס
- רשות נחל ירקון

חברה אזרחית

- חיים וסביבה
- חבלה"ט
- מכון דש"א
- ידידי כדור הארץ

המגזר העסקי

- התאחדות התעשיינים

תוצרים

• דוח ביניים (2017)

בסיום הפרויקט (2018):

• דוח ממצאי מפתח

• סינתזה

• פרקים מפורטים

המארג
הערכת
מצב הסביבה

מערכות אקולוגיות
ורוחת האדם
הערכה לאומית

דו"ח ביניים | מאי 2017

תוצרי ביניים

<http://www.hamaarag.org.il/>

מערכות החבל הים תיכוני	המערכות המדבריות	המערכות הימיות	מערכות מקווי מים פנים-ארציים	המערכות החקלאיות	המערכות של ערים ויישובים		
		✓	✓	✓	✓		אספקה
✓	✓		✓			גידולים חקלאיים	
			✓			מרעית לחיות משק	
		✓	✓			מזון מן הבר	
			✓			ביומסה מעוצה	
✓	✓					מים	
			✓			משאבים רפואיים	
			✓			משאבים גנטיים	
			✓			דברי קישוט	
			✓				ויסות
✓	✓		✓			אקלים מקומי	
✓	✓		✓	✓		אקלים עולמי	
✓	✓					האבקת גידולים חקלאיים	
	✓		✓			מחלות ומזיקים	
			✓			מינים פולשים	
			✓			אסונות טבע ואירועי קיצון	
	✓		✓			(מחזור) מים	
✓			✓	✓		איכות מים, אויר, קרקע	
	✓		✓	✓		סחיפת קרקע	
			✓				תרבות
✓	✓		✓	✓		תועלות פיזיות - תיירות, נופש וספורט	
✓	✓		✓	✓		תועלות אינטלקטואליות - מחקר וחינוך	
✓	✓		✓	✓		תועלות מופשטות - אסתטיקה, השראה, זהות, ערך הקיום של הטבע	

שירותי אספקה

אספקת מרעית למקנה

- כ-1.5 מיליון דונם מרעה מוסדר
- בעיקר במערכות החבל הים-תיכוני
- ערך מרעה עשבוני << עצים << שיחים ובני שיח
- כ-47 אלף ראשי בקר – 4-9 ק"ג בשר לדונם
- כ-29 אלף כבשים
- כ-5,000 עזים

תרומה כלכלית (חיסכון בהזנה)

- 100% בחורף-אביב
- 40-60% שנתי

אספקת מרעית למקנה

– במערכות החקלאיות –

• רעיית שלפים

• 30-40 אלף דונם בצפון הנגב

אספקת מרעית לדבורי דבש

- >90% מהדבש הנצרך בישראל (2014) מיוצר בישראל
- ~65% - מערכות אקולוגיות טבעיות/נטועות
- ~35% - מערכות אקולוגיות חקלאיות
- חשוב: מגוון צומח ופריחה מתמשכת

אספקת דגה

- המערכות האקולוגיות הטבעיות –
~2,700 טון בשנה
- חקלאות ימית ומדגה – 19~ אלף טון
בשנה

אספקת דגה

במערכת של הים התיכון –

- כ- 2500 טון
- כ-70 מיליון ש"ח לשנה

מגמות

- עליה עד ל-5,000 טונות בשנות ה-90, ואז ירידה
- שינוי בהרכב הדיג

גורמים מחוללי שינוי ישירים

- פלישת מינים
- התחממות מי הים עקב שינוי האקלים
- מאמץ הדיג, כולל דיג יתר

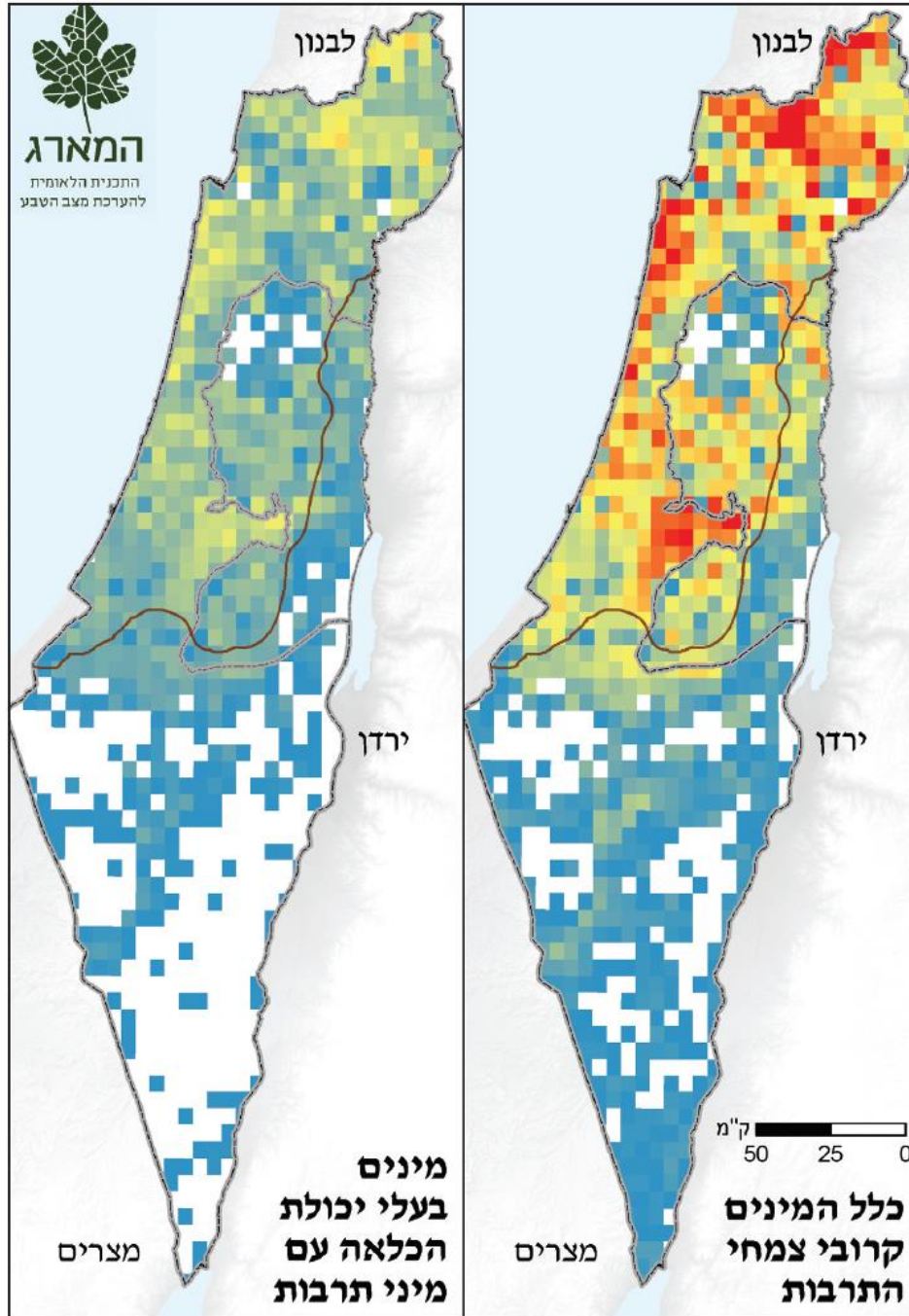
אספקת משאבים גנטיים

- 2700 מיני צמחי בר בישראל
- 323 קרובי משפחה של צמחי תרבות
- 104 מכליאים עם צמחי תרבות

אספקת משאבים גנטיים

- 2700 מיני צמחי בר בישראל
- 323 קרובי משפחה של צמחי תרבות
- 104 מכליאים עם צמחי תרבות
- רובם המכריע במערכות החבל הים תיכוני
- בחלק מהם כבר נעשה שימוש להשבחת גידולים חקלאיים בארץ ובעולם

שירותי ויסות

האבקה של גידולים חקלאיים

- כ-330 אלף דונם – גידולים הזקוקים להאבקה
- כ-2 מיליארד ש"ח לשנה
- עיקר ההאבקה מבוצעת ע"י דבורת הדבש

דבורי בר

- מספקות שירותי האבקה בהיקפים משמעותיים
- האבקה ע"י דבורי בר = בחינם
- כ-1,100 מינים בישראל

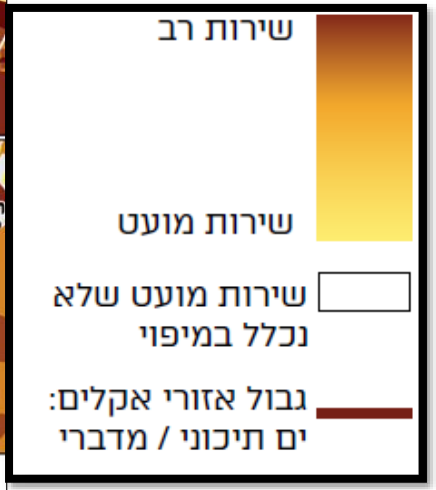

האבקה של גידולים חקלאיים – דבורי בר

במערכות החבל הים-תיכוני –

- לדבורי בר תרומה משמעותית לגידולים החקלאיים
- עד 54% באבטיח
- פחות מ- 10% בשקד וחמנית

ויסות איכות האוויר

- צמחים מפחיתים ריכוזי גזים וחלקיקי אבק באוויר
- לכידה וספיחה של החלקיקים הנשימים ($<10\ \mu\text{m}$) על פני שטח הענפים והעלווה
- קליטה של גזים לתוך העלים

בישראל – ויסות ריכוזי אוזון וגופרה (סולפט)

- עצי אורן לוכדים 3.8 ק"ג גופרה לדונם לשנה
- עצי אלון לוכדים 1.8 ק"ג גופרה לדונם לשנה

ויסות איכות האוויר

במערכות המדבריות –

- קרומי הקרקע הביולוגיים קולטים כ-280 גרם חלקיקי אבק למ"ר בשנה
- מכסים כ-4,500 קמ"ר

גורמים מחוללי שינוי

- רכבי שטח
- שינוי אקלים?

צילום: תומר בסקירה

ויסות האקלים המקומי

עצים ושיחים גדולים מווסתים את האקלים שבסביבתם

- הפחתה משמעותית של הקרינה הישירה
- הפחתה של הטמפרטורה ב-2-4 מעלות ויותר
- העלאה של הלחות

ויסות האקלים המקומי

בתוך ערים ויישובים –

- עצים בעלי חופה רחבה (פארקים או שדרות) - הפחתת הטמפרטורה ב- 2-4 מעלות
- חשיבות גדולה – בגלל 'אי החום העירוני'

הפחתת עומס החום כפי שחש האדם

- שקולה ל- 10-18 מעלות

ויסות איכות המים

במערכות של מקווי מים פנים-ארציים –

• מגוון של יצורים 'מטפלים' בעודפי חומר אורגני וחומרי דשן

• ככל שמקווה המים נקי יותר מזיהומים, כך המגוון הביולוגי עשיר יותר והתפקוד של המערכת האקולוגית, ולכן גם השירות שהיא מספקת, יעיל יותר

שירותי תרבות

שירותי תרבות – תיירות פנאי וספורט

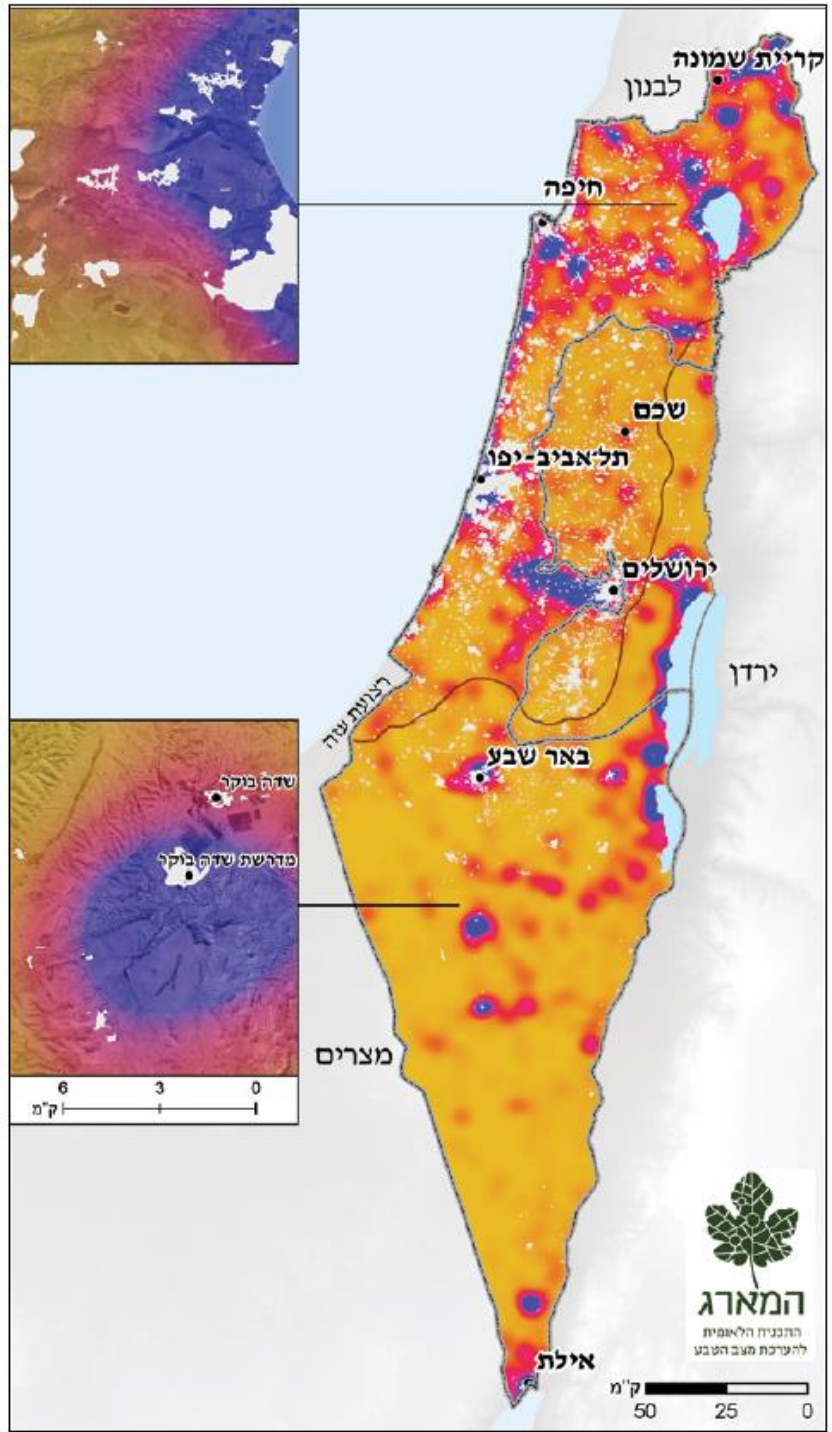
- מקווי מים, חופי ים, חורשות ואתרי טבע
- קרבה ליישובים
- כ-5 מיליון מבקרים באתרי רט"ג
- כ-2 מיליון לינות

- פעילויות הספורט הפופולריות ביותר:
- **רכיבה על אופניים** במערכות היבשתיות – הטבעיות והחקלאיות
- **הליכה וריצה** במערכות של ערים ויישובים

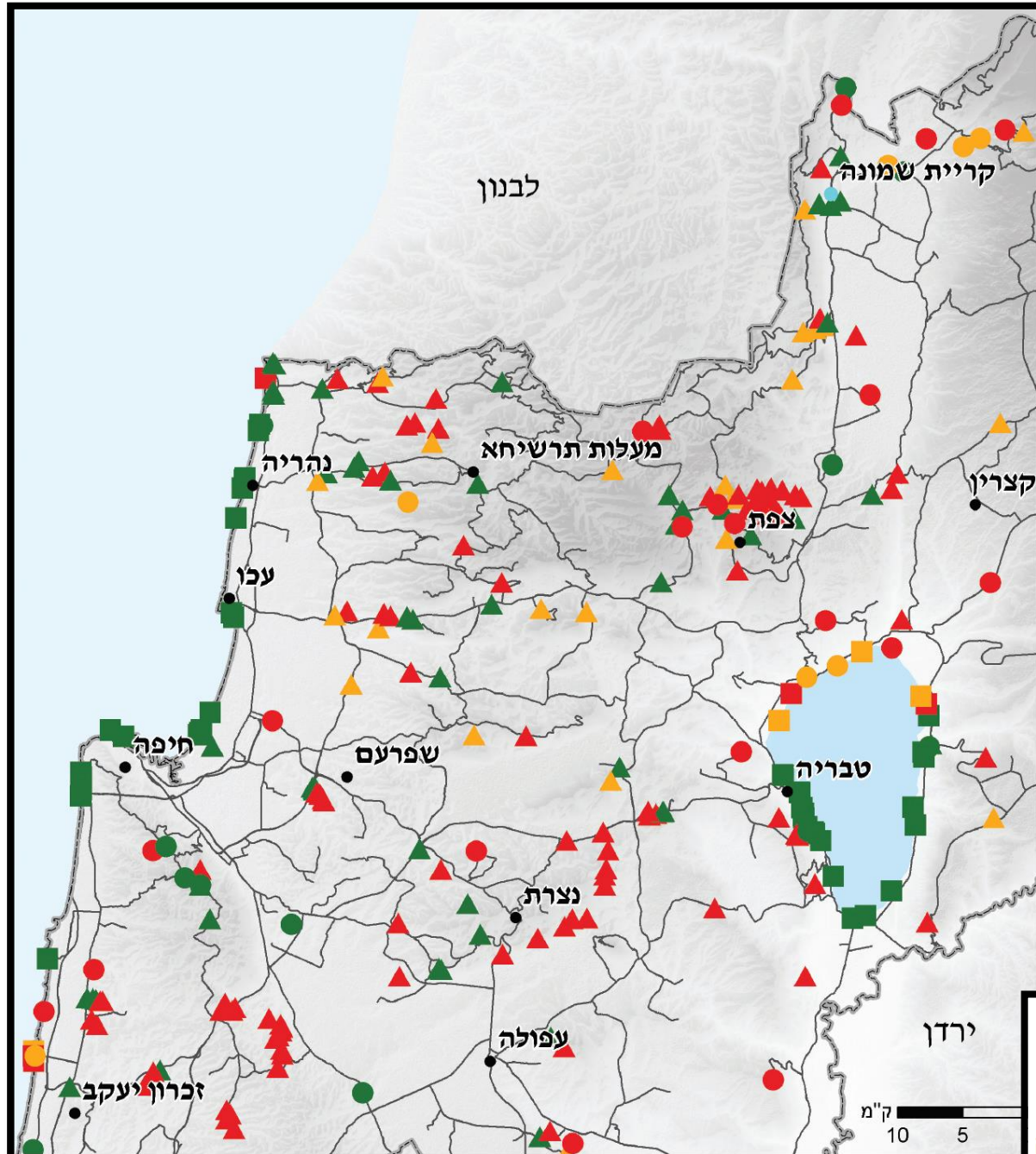
שירותי תרבות – הנאה מנוף, אסתטיקה

שירותי תרבות – נגישות

- הנגישות של הציבור בישראל לשימוש בשירותי התרבות מוגבלת
- תלויה ביכולת להשתמש ברכב פרטי

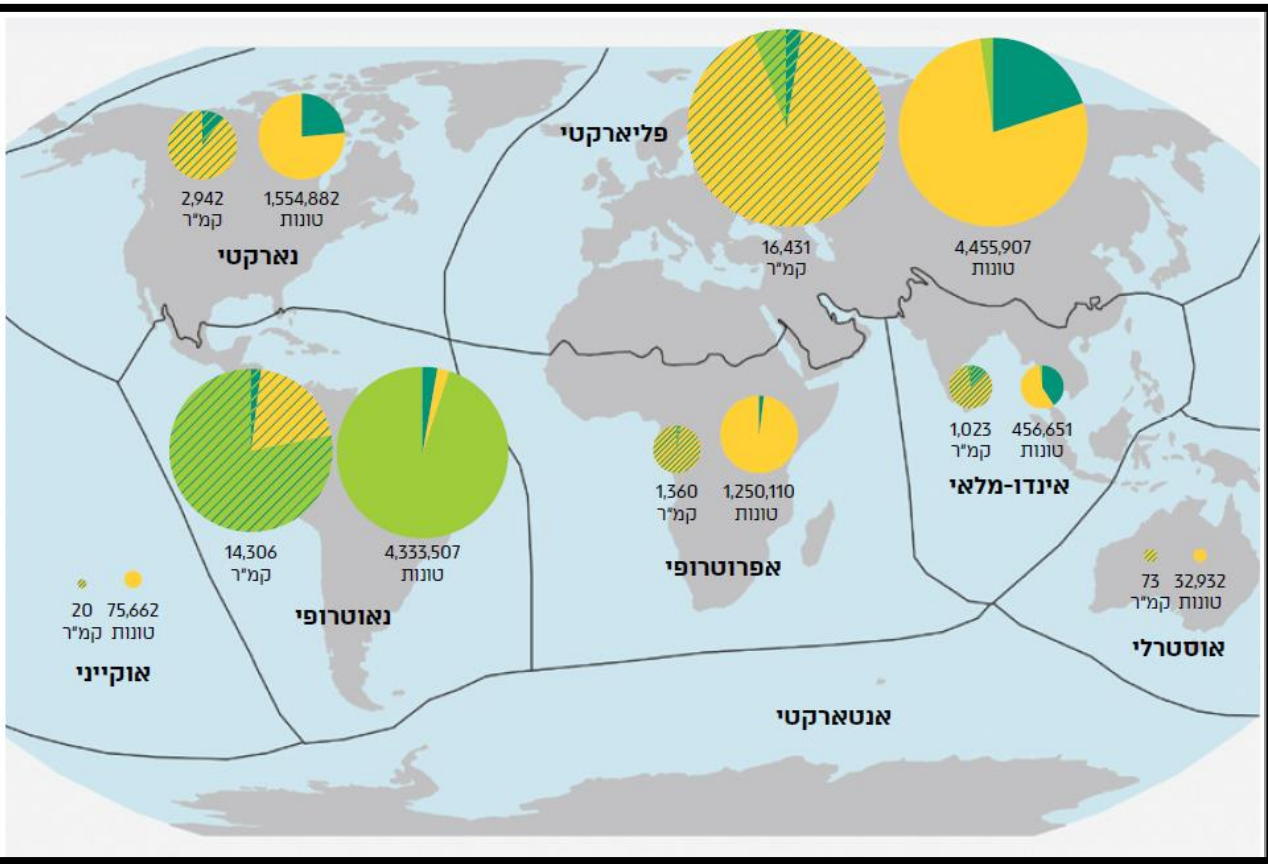
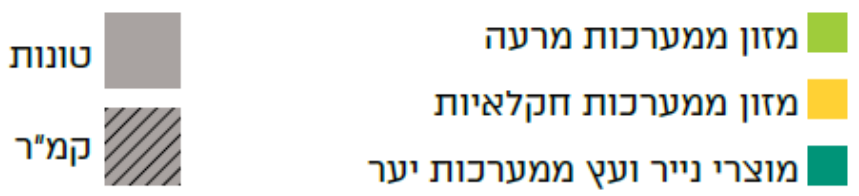
- מיעוט תחבורה ציבורית בשבת הוא חסם בפני ביקורים במערכות אקולוגיות

אתרי שמורות טבע וגנים לאומיים:		אתרי יער ונופש - קק"ל:		חופי רחצה:	
● ללא שירות	▲ ללא שירות	■ ללא שירות	● ללא שירות	■ ללא שירות	● ללא שירות
● שירות דליל	▲ שירות דליל	■ שירות דליל	● שירות דליל	■ שירות דליל	● שירות דליל
● שירות בינוני ומעלה	▲ שירות בינוני ומעלה	■ שירות בינוני ומעלה	● שירות בינוני ומעלה	■ שירות בינוני ומעלה	● שירות בינוני ומעלה

שירותים מיובאים (מחו"ל)

- ישראל מתבססת על מערכות אקולוגיות בחו"ל
- כ-80% מהצריכה של שירותי אספקה בישראל
- מזון, מוצרי נייר ועץ ממערכות יער

להפקת שירותי האספקה המיובאים נדרשים:

- יותר מ-36,000 קמ"ר בנוסף על הקיים בישראל
- שטח גדול פי 1.6 משטח ישראל

ערך כלכלי של שמ"א בישראל

מערכות חקלאיות	מערכות של ערים ויישובים	מערכות מקווי מים פנים-ארציים	מערכות ימיות	מערכות מדבריות	מערכות החבל הים תיכוני	שירותי מערכת	
3,294	0.26	23.5	18.5			גידולים חקלאיים	אספקה
				36.8	139	מרעית לחיות משק	
		16.3	61.5			מאכלי בר (פטריות, צמחים, ציד, דיג)	
		** 663				מים	
			92			ויסות האקלים העולמי	ויסות
933.6	131	316.4	429.1	18.3	761.8		תרבות*

בישראל ?

ערך בריאותי של שמ"א

בריאות פיזית

- איכות האוויר והמים
- אקלים מקומי
- מחלות
- מגוון מיקרוביאלי, פיטונצידיים
- ספורט בחיק הטבע

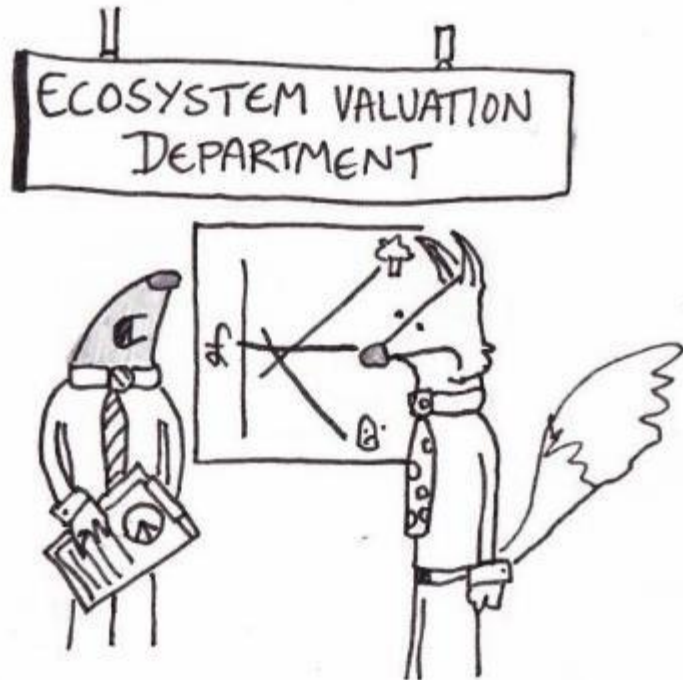
בריאות נפשית

- נוף ירוק
- 'רעשי טבע'

שירותי המערכת האקולוגית – סיכום

- שפה חדשה
- מודעות לערכו של המגוון הביולוגי

- כלי לשמירת טבע?
- כלי לתכנון ולקבלת החלטות?
- מי קובע איזה שירותים חשובים?

"WE HAVE RUN THE MODEL HUNDREDS OF TIMES AND THE HUMAN SPECIES STILL COMES OUT WITH A HUGE NEGATIVE VALUE!"

@CARTOONRALPH

שירותי המערכת האקולוגית – סיכום

- שפה חדשה
- מודעות לערכו של המגוון הביולוגי

- כלי לשמירת טבע?
- כלי לתכנון ולקבלת החלטות?
- מי קובע איזה שירותים חשובים?

חשיבות גדולה לתהליך

תודה

